

*Доўнар Ларыса Іосіфаўна,
дацэнт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры
і мастацтваў, к. п. н.*

ЧЫТАЮЧЫ БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ КРЫНІЦЫ ПА ГІСТОРЫІ КНІЖНЫХ СУВЯЗЯЎ І КНІГАЗБОРАЎ БЕЛАРУСІ XVIII – ПАЧАТКУ XX СТ.

У комплексе гістарычных крыніц па даследаванні кніжных сувязяў і кнігазбораў Беларусі адно з важнейшых месц належыць менавіта бібліяграфічным, як першакрыніцам – інвентарным вопісам бібліятэчных збораў, разнастайным каталогам кніжных калекцый, а таксама і як крыніцам другога парадку, прысвечаным цалкам іх апісанню. Нярэдка бібліяграфічныя крыніцы могуць з’яўляцца нават адзінымі сведкамі ў пазнанні кніжнай культуры мінулага.

Пра значнасць і каштоўнасць даўніх бібліятэчных каталогаў, інвентароў і спісаў як гістарычных крыніц ведаў аб кніжнай культуры пісаў вядомы польскі кнігазнаўца Кшыштаф Мігань, які акрэсліў гісторыю даследавання данага пытання, яго актуальнасць і разуменне не толькі ў Польшчы, але і ў іншых еўрапейскіх краінах (з канца XVI ст. – ад часоў друку каталогаў, і з XIX ст., калі яны становяцца аб’ектам вывучэння), адзначыўшы, што падобныя бібліяграфічныя крыніцы выходзяць нават па-за саму гісторыю бібліятэк; служаць гісторыі чытання, даюць інфармацыю аб іншых аспектах кніжнай культуры, а дзякуючы гэтаму і культуры наогул [1, с. 301]. Нельга таксама не звярнуць увагу і на словы Караля Гламбёўскага, якія адпавядаюць і нашаму разуменню праблемы: “Даўнія бібліятэчныя інвентары, якія даследуюцца не ў адзінкавых асобніках, але ў цэлай сваёй ацалелай масе, складаюць дасканалую крыніцу для пазнання духоўнага развіцця цэлых культурных асяродкаў у тых межах, з якіх

паходзяць” [1, с. 302]. Аднак, нібы іроніяй лёсу здаецца той факт, што бібліятэчна-бібліяграфіяграфічная галіна здаўна лепш і паўнеў задавальняе патрэбы іншых навук, чым уласныя [2, с. 3]. Не кажучы тут пра важнасць бібліяграфавання бібліялагічных прац, звернемся найперш да вынікаў бібліяграфічнай практыкі ў Беларусі, задаўшы рытарычнае пытанне: ці знойдуцца ў нас прыклады стварэння такой бібліяграфічнай прадукцыі, як бібліяграфія інвентарных вопісаў і каталогаў бібліятэк, кнігазбораў, выдавецтваў, кнігарняў?

Актулізаванай ў сучаснасці тэме гістарычнай рэканструкцыі, асабліва бібліяграфічнай [3], тых ці іншых расцярушаных кнігазбораў, калекцый значную дапамогу маглі б аказаць менавіта падобныя выяўленныя інвентарныя вопісы і каталогі – рукапісныя і друкаваныя, прадстаўленыя цэласна ў асобным выданні, напрыклад, па геаграфічнай прымеце, з адлюстраваннем (у выпадку наяўнасці) іх месцазнаходжання, што паспрыяла б мадэляванню шляхоў кнігі, кніжных сувязяў і цалкам стану развіцця кніжнай культуры Беларусі.

Праблемы, якія паўстаюць перад даследчыкамі, звязаны ў значнай ступені з тым, што гісторыя кнігазбораў Беларусі – гэта ў асноўным гісторыя іх перамяшчэнняў і страт [4]. Але тое, што было зафіксавана ў інвентарных вопісах і друкаваных каталогах дае шанц на іх ўзнаўленне хоць бы ў бібліяграфічнай форме. І ў гэтым выпадку можна спрабаваць скласці адпаведнае ўяўленне аб тым, што куплялі, што чыталі, што збіралі і захоўвалі ў мінулым, якімі шляхамі кнігі траплялі ў Беларусь і куды перамяшчаліся.

Безумоўна, што захаваліся і не ўсе інвентарныя вопісы, рэестры, каталогі бібліятэк, выдавецтваў, кнігарняў, бо ствараліся яны “на патрэбу дня”, хоць і з рознымі мэтамі: маёмаснага ўліку, для продажу, абслугоўвання чытачоў, забароны распаўсюджвання і інш. Іх часовы

характар, у большасці сваёй, паслужыў і адной з прычын страты падобных бібліяграфічных крыніц.

“Чытаючы” нашу беларускую рэтраспектыўную бібліяграфію, як “Кніга Беларусі, 1517–1917”, можна выявіць шэраг каталогаў, якія выдаваліся ў Беларусі, аднак, як не можам мы адказаць на пытанне колькі і на якіх мовах было надрукавана ў гэты час кніжнай прадукцыі, не кажучы пра тое, а колькі і што было створана ў рукапісным выглядзе, так адпаведна застаюцца лакуны ў прадстаўленні выпушчанай бібліяграфічнай прадукцыі. Улік і стварэнне поўнага нацыянальнага рэпертуару рукапіснай і друкаванай кнігі (на розных мовах), як відавочна, зацягнуты ў сваім вырашэнні. Хоць, “прачытаўшы” бібліяграфію Эстрайхераў ужо можна мець пэўную аснову аб выданнях лацінскім шрыфтам, што выходзілі на тэрыторыі Беларусі [5]. Дарэчы, варты ўвагі ў “Польскай бібліяграфіі” Караля Эстрайхера том XV – „Katalogi”, у якім да прыкладу зафіксаваны “Katalog Xiąg znajdujących się w Mińsku w Xiegarńi Antoniego Muszyńskiego sporządzony w roku 1805” (36 с.) [6, с. 177], а таксама прадстаўлены шэраг кнігагандлёвых і кнігавыдавецкіх каталогаў Юзафа Завадскага [6, с.259–269], фірма якога з’яўляўся галоўным пастаўшчыком кніжнай прадукцыі на тэрыторыі Беларусі ў XIX ст., асабліва да 1864 г. Агляд асноўных бібліяграфічных крыніц па выяўленні разнамоўных кніжных выданняў Беларусі XVIII – пачатку XX ст. быў зроблены намі ў другім томе “Гісторыі кнігі Беларусі” (2011) [7].

Аднак, нашай мэтай не з’яўляецца акрэсленне праблемных пытанняў ці нават не падсумаванне таго, што робіцца, як напрыклад, па ўзнаўленні кнігазбораў Радзівілаў [8], Храптовічаў [9, Сапегаў [10] і г. д., у ажыццяўленні якіх выкарыстоўваецца цэлы комплекс агульных і спецыяльных навукова-даследчых метадаў у працы з разнастайнымі крыніцамі і дасягаюцца важкія вынікі. Рэалізацыя дадзеных міжнародных праектаў сведчыць аб супрацоўніцтве з замежнымі калегамі і пацвярджае

адзін з важных кірункаў перспектыўных даследаванняў у галіне кніжнай культуры Беларусі, на што асабліва хацелася звярнуць увагу.

Актуалізуючы пытанне стварэння айчынных бібліяграфічных дапаможнікаў, дзе былі б адлюстраваны інвентарныя вопісы і каталогі бібліятэк, кнігазбораў, выдавецтваў, кнігарняў – гэта ў сваю чаргу стала б грунтой крыніцай для гісторыі кнігі і кнігазбораў, кніжных сувязяў і шляхоў кнігі – мэтазгодна спыніцца на некаторых прыкладах “чытання” падобнай замежнай бібліяграфіі, у прыватнасці польскай. Яскравым узорам ажыццяўлення ў бібліяграфічнай практыцы навуковых крыніцазнаўчых падыходаў могуць паслужыць працы, выкананыя польскімі даследчыкамі Ядвігай Рудніцкай [11] і Уршуляй Пашкевіч [12–17]. Вылучаны даныя навукова-бібліяграфічныя крыніцы нездарма, бо дэманструюць як адпаведную рэтраспекцыю, тэрытарыяльны ахоп, так і змяшчаюць каштоўнейшую бібліяграфічную інфармацыю, выкарыстанне якой з’яўляецца неабходнай пры вывучэнні гісторыі распаўсюджвання і бытавання кнігі на тэрыторыі Беларусі.

У працы Я. Рудніцкай “Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII” (Варшава, 1975) ужо ва “Уступе” даецца гістарычны агляд і характарыстыка кнігагандлёвых каталогаў у кантэксце іх з’яўлення і распаўсюджвання ў еўрапейскіх краінах – ад найранейшых, спарадычна друкаваных спісаў выданняў (Рым, 1472 г.), да сістэматычнай публікацыі кнігагандлёвых каталогаў з другой паловы XVI ст. (Франкфурт-на Майне, 1564 г.), аўкцыійных каталогаў з паловы XVII ст. (у Галандыі). У межах Рэчы Паспалітай першыя кнігагандлёвыя каталогі пачынаюць друкавацца ў Гданьску ў другой палове XVII ст. (першы – 1672 г.), у Варшаве – з 1730 г. На XVIII ст. прыпадае самая вялікая колькасць выяўленых друкаваных каталогаў.

Адпаведна праца Я. Рудніцкай ахоплівае перыяд з 1672 да 1800 г. Усяго аўтарам ўключана ў бібліяграфію 980 кнігагандлёвых каталогаў, што

выйшлі ў Варшаве – 506, Гданьску – 183, Кракаве – 105, Торуні – 49, Львове – 34, Вільні – 9, Познані – 6, Эльблангу – 4, Калішы – 2, Сандаміры – 2; Бердычаве, Бранева, Чанстахове, Любліне, Супраслі, Выхове – па адным [11, с.10]. У дадзеным пераліку, здавалася б, нас могуць зацікавіць толькі 10 каталоў – віленскія (найранейшы датуецца 1760 г.) і супрасльскі (1784 г.). Аднак, як месца выдання мае значэнне, так і, можа, найперш – распаўсюджанне кнігагандлёвых каталогаў на тэрыторыі Беларусі. І ў дадзеным выпадку, нават, чытаючы толькі назвы занатаваных каталоў, можна выявіць цікавыя фактаграфічныя даныя, якія сведчаць аб іх прызначэнні для жыхароў Гродна, Мінска, Нясвіжа, Наваградка, Супрасля, Свіслачы, Вільні, Заслаўя, Зэльвы – усяго 9 населеных пунктаў і адпаведна – 19 каталогаў. Усе 19 назваў (30 экзэмпляраў) каталогаў ідэнтыфікаваны на наяўнасць і захоўваюцца ў фондах розных польскіх бібліятэк, што адпаведна пазначана ў кожным бібліяграфічным запісе. Большасць экзэмпляраў каталоў належыць Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве (11) і Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве (7). Ёсць яны акрамя названых гарадоў у Вроцлаве, Любліне, Торуні.

Паводле “Bibliografii polskiej Estreichera” (Т. 1. Кракаў, 1870), дзе змешчаны “Spis katalogów książek polskich lub z literaturą polską styczność mając począwszy od r. 1603, za lat 267” (с. XVI – LVIII), які паслужыў Я. Рудніцкай “незаменнай дапамогай” [11, с.22], выяўлены 11 з 19 каталогаў: пяць – Каралеўскай друкарні Віленскай Акадэміі; пяць варшаўскіх каталогаў Міхала Гроля (Michał Gröll); адзін – супрасльскіх базыльян.

Восем назваў кнігагандлёвых каталогаў адшуканы даследчыцай непасрэдна ў польскіх бібліятэках. З іх чатыры віленскія – два каталогі кніг выяўлены ў *Бібліятэцы Духоўнай семінарыі ў Варшаве*:

1. Katalog książek częścią drukowanych w Typografii J. K. Mci przy Akademii Wileńskiej częścią sprowadzonych z obcych drukarni osobliwie krajowych. Przedrukowany. [Wilno : Druk. Akad. Wileńskiej], 1788. 8°. k. 28

nlb. (уключае 901 пазіцыю, размяшчэнне алфавітнае; таксама ёсць адзін экз. у Бібліятэцы Чартарыйскіх у Кракаве) [11, с. 37, № 9];

2. Przydatek do katalogu ksiąg. [Wilno : Druk. Akad. Wileńskiej], 1788. 8°. k. 6 nlb. (змяшчае 130 пазіцый кніг лацінскіх, французскіх, нямецкіх) [11, с. 10, № 10];

у Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве:

3. Rejestr książek znajdujących się w sklepie Drukarni Wileńskiej XX. Schlar. Piar. Z wyrażeniem ceny każdej nieoprawney dla wygody kupujących spisany u wydrukowany w Wilnie w teyże Drukarni 1773. 8°. k. 4 nlb. (змяшчае 76 пазіцый кніг у алфавітным парадку на розных мовах, пераважна на польскай) [11, с. 241, № 796];

у Бібліятэцы Чартарыйскіх у Кракаве:

4. Catalogus librorum diversarum facultatum, qui civili pretio venales prostant in officinali libraria, apud Socios Rieger et Klock bibliopoles. Vilnae anno 1760 cui supplementum accessit. [Wilno, 1760]. 8°. k. 25 nlb. (размяшчэнне сістэматычнае) [11, с. 254, № 852].

Знойдзены таксама каталогі варшаўскага кнігара і друкара Міхала Гроля у *Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве*, якія прызначаліся для Зэльвы:

5. Katalog niektórych książek polskich znajdujących się w Zelwie, podczas jarmarku, w magazynie Michała Grölla pod. nro. [Warszawa : Druk. M. Grölla, 1782]. 8°. s. [1] 2–24 [11, с. 140, № 399];

для Варшавы, Дубна, Мінска, Наваградка, Зэльвы і Свіслачы, Познані, Луцка, Любліна, Гродна:

6. Kalalog niektórych książek polskich znajdujących się wraz z niektórymi łacińskimi, niemieckimi francuzkiemi etc.: u Michała Grölla księgarza nadwor: J. K. Mci. w Warszawie, Dubnie, Mińsku, Nowogrodku podczas kontraktow; w Zelwie y Swisłoczy podczas jarmarkow, w Poznaniu,

Łucku, Lublinie, Grodnie, w składach tegoż. Warszawa : [Druk. M. Grölla], 1790. 12°. s. [1–3] 4–96 [11, c.154, № 463];

у Бібліятэцы Чапскіх у Кракаве – для Варшавы, Зэльвы, Заслаўя, Мінска, Наваградка:

7. Kalalog niektorych książek polskich, łacińskich, niemieckich, y francuzkich, etc. znajdujących się u Michała Grölla księgarza nadwornego J. K. Mści. w Warszawie i w Zelwie podczas jarmarku, w Zasławiu, Mińsku, i Nowogrodku podczas kontraktów. Warszawa : [Druk. M. Grölla], 1796. 12°. s. [1–3] 4–82. (ад рукі на тытуле выпраўлены выраз “Zelwie” на “Dubnie”) [11, c. 160, № 488];

для Мінска і Наваградка:

8. Supplement do katalogu książek znajdujących się podczas kontraktów roku 1790 w Mińsku i Nowogrodku w Księgarni Michała Grölla. [Warszawa : Druk. M. Grölla, 1790]. 8°. s. 12 nlb. [11, c. 155, № 465].

Усе прадстаўленыя кнігагандлёвыя каталогі – гэта асобныя выданні за выключэннем супрасльскага – Rejestr xiąg znajdujących się w Drukarni Supraślskiej do czytania (9 с.), які быў змешчаны ў наступным выданні: France Sheridan, Nurzabad, człowiek nieśmiertelny. Supraśl [Druk. Bazylianów], 1784. [11, c. 41, № 19], што захавалася ў Польшчы ў найбольшай колькасці экзэмпляраў – пяці: у Бібліятэцы Чартарыйскіх і Ягелонскай бібліятэцы ў Кракаве; у Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве, а таксама ў Бібліятэцы Каталіцкага Універсітэта ў Любліне, у Гарадской бібліятэцы імя М. Каперніка ў Торуні.

Значную частку ад усіх кнігагандлёвых каталогаў у “Bibliografii” Я. Рудніцкай складаюць каталогі Міхала Гроля (1770–1857), якіх усяго прадстаўлена 213 назваў, сярод іх і 9 каталогаў, якія паказваюць кнігагандлёвыя інтарэсы і сувязі варшаўскага кнігагандляра на тэрыторыі Беларусі. Хоць уласна каталогаў М. Гроля намі не было выяўлена ў фондах нашых галоўных бібліятэк – НББ і ЦНБ НАНБ – а такі шанц мог быць, калі

б такое выданне друкара, як Prawa z Statutu W.X.Litewskiego у Konstytucyi... (Варшава, 1783), якое ў двух экзэмплярах ёсць у НББ, было поўным. Аднак, тыя старонкі (ненумараваныя), дзе павінен змяшчацца каталог (с.1–16), на жаль, адсутнічаюць.

Таму, тым большае значэнне маюць занатаваныя бібліяграфічныя каталогі, дзе ўжо назвы дазваляюць пацвердзіць той факт, што кнігі як на польскай, так і на лацінскай, нямецкай і французскай мовах у другой палове XVIII ст. мелі сталае распаўсюджванне на тэрыторыі Беларусі: на кірмашах, пад час кантрактаў, з кніжных складаў (М. Гроля ў Гродне) [11, с. 150, № 445; с. 153, № 457; с. 154, № 463; с. 155, № 469], кнігарняў пры выдавецтвах (у Вільні і Супраслі). Асартымент кніжнай прадукцыі для сталіцы і для правінцыі, як можна заўважыць па прызначэнні каталогаў адначасова, як для Варшавы, так і, напрыклад, для Зэльвы, нічым не адрозніваўся. Таму, напэўна, і прывабліваў ахвотных да набыцця кніг. У назвах каталогаў друкарні Віленскай Акадэміі тым часам адзначаліся таксама не толькі ўласныя выданні, але і дастаўленыя з замежных друкарняў, “osobliwie krajowych” [11, с. 36–38, № 5–9, 11]; у “Рэестры” Супрасльскай базыльянскай друкарні былі прадстаўлены кнігі для чытання; віленскія піяры ўказалі цэны кожнай кнігі без аправы “dla wygody kuriującich” у іх кнігарні [11, с. 241, № 796].

Паводле месцаў распаўсюджвання кнігагандлёва-выдавецкія каталогі, прызначаныя для Беларусі, складаюць 32% ад агульнай колькасці прадстаўленых гарадоў Рэчы Паспалітай, што дазваляе пацвердзіць факт даволі актыўных кніжных сувязяў, а таксама паказвае і адпаведны ўзровень кніжнай культуры, высвятляе шляхі камплектавання кнігазбораў Беларусі.

З часу выдання працы Я. Рудніцкай прайшло 37 гадоў. Безумоўна, з’явіліся і з’явяцца новыя дапаўненні ў даследаваннях даных

бібліяграфічных крыніц як за межамі, так і ў межах – хочацца спадзявацца – самой Беларусі.

Ролю і значэнне, “здабытых з бяспамяцтва” крыніц, таксама і бібліяграфічных, у раскрыцці новага вобразу кніжнай культуры на ўсходніх землях Рэчы Паспалітай выразна акрэсліла Барбара Бянькоўска: “Аказваецца, што не толькі вялікія гарады, але цэлыя ўсходнія тэрыторыі пакрывала густая сетка дынамічных бібліятэк, адрозных – справа ясная – па важнасці і па характары. Нават у мясцовасцях, якія з’яўляліся толькі пункцікамі на дакладнейшых мапах (альбо цалкам незазначаныя на іх) жылі, а часам толькі існавалі, малыя, слабыя, але канкуруючыя паміж сабой бібліятэчныя адзінкі, а па ўсёй тэрыторыі вандравалі тысячы абменных камплектаў кніг. Абрысаваўся пейзаж кніжнай культуры неспадзяванай інтэнсіўнасці, маляўнічасці і дынамікі, поўны ідэйных узлётаў, і адначасова супярэчнасці, канфліктаў і горычы штодзённых бедаў. Далейшыя даследаванні, безумоўна, дапоўняць яго фактамі і высновамі, але падстава ўяўляецца прыгатаванай” [14, с. 20–21].

Сёння гэту падставу, аснову, за якой стаіць агромістая, не ў адзін дзесятак гадоў, карпатлівая навукова-бібліяграфічная праца польскіх даследчыкаў, асабліва У. Пашкевіч, складаюць восем (12 тамоў) комплексных рэтраспектыўных выданняў паказальнікаў і даведнікаў, якія з’явіліся па працягу 1990 – 2006 гг., сем з іх (10 тамоў) выйшлі ў серыяльным цыкле “Польская культурная спадчына” (Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria A: Straty kultury polskiej; Seria B: Wspolne Dziedzictwo) (заснаваны ў 1991 г.). Інвентарным вопісам і каталогам бібліятэк з усходніх земляў Рэчы Паспалітай прысвечана чатыры выданні (у шасці тамах), якія ахопліваюць гістарычны перыяд існавання кнігазбораў з XVI ст. да 1939 г. [12–17]. Прадстаўленыя бібліяграфічныя крыніцы – гэта каштоўнешы матэрыял для гісторыі бібліятэк Беларусі, як у тэрытарыяльным ахопе беларускіх населеных пунктаў, так і ў значэнні

сабраных першакрыніц – інвентарных вопісаў і каталогаў бібліятэк розных дзяржаўных і рэлігійных устаноў, арганізацый, прыватных кнігазбораў. Так, напрыклад, у апошніх выданнях 2000 і 2006 г., У. Пашкевіч адлюстраваны адпаведна найбольшыя колькасныя паказчыкі па Беларусі – гэта 420 населеных пунктаў з 738 [17, с. 9, 636], пра бібліятэчныя зборы якіх сведчаць ужо тысячныя паказчыкі (усяго зафіксавана 2064 рукапісныя і 87 друкаваных дакументаў, сярод якіх пераважаюць крыніцы XVIII – пачатку XX ст.) [17, с. 635]. Том другі, а дакладней – дадатак 2 (suplement 2), што пабачыў свет у 2006 г., змяшчае агульны для двух тамоў навукова-дапаможны апарат, а таксама характарыстыку сабраных матэрыялаў, пададзеную як у прадмове, так і ў выглядзе некалькі графічных дыяграм (с. 635–636). Неабходна адзначыць, што кожнае наступнае пасля 1990 г. выданне з’яўляецца пэўным дапаўненнем папярэдняга, таму іх выкарыстанне ў пошукавай працы даследчыка вымагае прагляду усіх тамоў, агульныя колькасныя вынікі паводле якіх мы паказалі ў наступнай тэблiцы (адначасова, трэба ўлічваць, што фактаграфічныя даныя адносна гістарычных беларускіх населеных пунктаў і кнігазбораў могуць быць пры гэтым удакладнены адпаведна гісторыка-культурным межам Беларусі ў часы ВКЛ і Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі, II Рэчы Паспалітай):

Крыніцы	Храналогія выяўленых дакументаў	Колькасць улічаных дакументаў		Колькасць ахопленых населеных пунктаў		Размеркаванне дакументаў па асноўных тыпах бібліятэк		
		рукап.	друк.	усяго	Беларусь	устан., арганіз	рэліг. устан.	прыват. кнігазб.
Bibliografia, 1990. Cz.1-2	XVI ст. – 1939 г.		2562	400*	60*	разам з прыв. - 260	1702	
Rękopiśmienne inwentarze, 1996	1553–1939	415		107**	28	разам - 246		169
Inwentarze i katalogi, 1998	1510–1939	680	352	234***	55	440	265	326
Inwentarze i katalogi, 2000-2006. Supl. 1-2	XVI ст. – 1939 г.	2064	87	738****	420	1369	596	186

400* – мясцовасці на тэрыторыі Польшчы і Рэчы Паспалітай, 60* – мясцовасці на ўсходніх тэрыторыях Рэчы Паспалітай; з 107** у тым ліку мясцовасці Украіны – 73, Літвы – 6; з 234*** у т. л. мясцовасці Украіны – 128, Літвы – 49, Расіі – 2; з 738**** у т. л. мясцовасці Украіны – 216, Літвы – 81, Латвіі – 13, Расіі – 8.

Уражвае як колькасны аб’ём першакрыніц – інвентарных вопісаў і каталогаў бібліятэк, так і корпус дакументаў па іх выяўленні ў шматлікіх фондасховішчах розных краін, шырыня крыніцазнаўчай інфармацыі. Напрыклад, у даведніку “Бібліятэкі на ўсходніх землях II Рэчы Паспалітай” (1998) бібліяграфічны спіс выкарыстаных апублікаваных крыніц складае 828 пазіцый, не ўлічваючы матэрыялы з 20 архіваў [14, с. 9]. Сярод асноўных аўтары вылучаюць такія групы крыніц інфармацыі, як даведачныя, бібліяграфічныя, афіцыйныя, статыстычныя, бібліялагічныя і навуказнаўчыя, рэгіянальныя і лакальныя манаграфіі, справаздачы аб дзейнасці арганізацый, успаміны, публікацыі у прэсе – асабліва спецыяльнай, уладальніцкія пазнакі, архіўныя дакументы, якія ў комплексе і паадзінкава раскрываюць невядомую гісторыю бытавання кнігі і кнігазбораў у тым ліку і ў Беларусі. У чытанні ж “Bibliografii” да даведніка 1998 года выдання [14, с. 27–74], звяртае на сябе ўвагу інфармацыя аб публікацыях з шэрагу польскіх перыядычных выданняў 1920–1930-х гг., да прыкладу, пра бібліятэкі у Валкавыску, Гродне, Лідзе, Наваградку, Нясвіжы, Паставах, Пінску, Слоніме, Стоўбцах і інш.

Дасканалае прачытанне бібліяграфічных паказальнікаў і даведнікаў, складзеных і апрацаваных У. Пашкевіч, – ад прадмовы да навукова-дапаможнага апарату, якімі забяспечана кожнае выданне, – чакае яшчэ свайго часу, хоць без іх ужо не ўяўляецца далейшая праца па вывучэнні гісторыі бібліятэк Беларусі. Канцэптуальна-метадычныя падыходы, распрацаваныя і ажыццёўленыя польскімі даследчыкамі ў даных бібліяграфічных выданнях, вартыя спецыяльнага разгляду і асобнага

артыкула, але, найперш, мы павінны быць удзячнымі калегам з Польшчы за выкананую працу, якая бездакорна служыць беларускім спецыялістам і яшчэ паслужыць, спадзяюся, узорам і асновай для стварэння запатрабаваных падобных айчынных бібліяграфічных даведнікаў.

Зразумела, што такая праца пад сілу прафесіяналам [18], адначасова нельга адмаўляцца ад прыцягнення і навучання на аснове яе будучых спецыялістаў. Одним з такіх прыкладаў з'яўляецца дыпломная праца выпускніцы БДУКМ 2010 г. Таццяны Шыкінай “Інвентарныя вопісы і каталогі як крыніцы інфармацыі па гісторыі бібліятэк Беларусі (на прыкладзе Фундаментальнай бібліятэкі Мінскай духоўнай семінарыі)” (навуковы кіраўнік Л. І. Доўнар). Адштурхоўваючыся ад звестак аб найранейшым з вядомых інвентарных вопісаў манастырскай бібліятэкі ў Беларусі, якім з'яўляецца “Опись Слуцкого Троицкого монастыря архимандрита Иосифа, [...] 1494 г.” [19], студэнтка акрэсліла гісторыю ФБМДС, звязаную са Слуцкам, Мінскам і Жыровіцамі. Грунтуючыся на аналізе расчытаных рукапісных дакументаў НГАБ, гэта – “Вопіс кніг бібліятэкі семінарыі, 1827” [20], “Вопіс кніг бібліятэкі семінарыі, 1845” [21], “Вопіс кніг бібліятэкі семінарыі, без дат” [22], паказала тэматыкавідавы склад фонда бібліятэкі, шляхі камплектавання, магчымыя кніжныя ўзаема сувязі, выявіла звесткі аб бібліятэкарах бібліятэкі.

Разгледжаныя прыклады прачытання бібліяграфічных крыніц, пераканаўча сведчаць, што інвентарныя вопісы і каталогі кнігазбораў (бібліятэк, кнігарняў, выдавецтваў), як каштоўнейшыя дакументы па гісторыі кніжнай культуры Беларусі, 1 – вартыя вылучэння ў якасці асобнага прадмета навуковых даследаванняў; 2 – могуць складаць самастойны аб'ект бібліяграфавання ва ўсёй сваёй масе; 3 – патрабуюць узнаўлення ў друкаванай ці электроннай форме як дакументальныя крыніцы інфармацыі. Даная праца, арганізаваная ў рэгіянальным і нацыянальным маштабах, адначасова заўсёды будзе выходзіць па-за

акрэсленыя межы, выяўляючы агульнае і спецыфічнае, раскрываючы штораз новыя кніжныя сувязі, дапаўняючы разнастайнасць і цэласнасць карціны пазнання свету кніжнай культуры.

1. Migoń, K. Dawne katalogi biblioteczne jako źródło wiedzy o kulturze książki / Krzysztof Migoń // Roczniki Biblioteczne. – Warszawa, 2005. – Т. 49. – S. 301–310.

2. Żbikowska-Migoń, A. Bibliografie bibliologiczne i bibliotekoznawcze. Rozwój i stan obecny / Anna Żbikowska-Migoń // Studia o Książce. – Wrocław, 1980. – Т. 10. – S. 3–38. – Бібліягр.: с. 29–36. – Рэз. рус., фр.

3. Рошчына, Т.І. Бібліяграфічная рэканструкцыя беларускіх гістарычных кнігазбораў // Здабыткі. Дакументальныя помнікі на Беларусі : матэрыялы секцыі “Гістарычныя кнігазборы Беларусі” Міжнар. навук.-практ. канф. “Бібліятэка ў сучаснай інфармацыйнай прасторы”, прысв. 75-годдзю Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі / Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 1998. – Вып. 3. – С. 5–9.

4. Рошчына Т.І. Перамешчаныя беларускія кнігазборы. Старадрукі з беларускіх гістарычных калекцый у сховішчах замежных краін // Здабыткі. Дакументальныя помнікі на Беларусі / Нац. б-ка Беларусі. – Мінск, 2006. – Вып. 8. – С. 167–197.

5. Часткова адлюстраваны М. А. Васілеўскай у выданнях: Беларусія в печати XVIII столетия : библиогр. указ. на иностранных яз. / редкол.: А. И. Грицкевич, А. И. Мальдис, З. А. Корень. – Минск : ГБЛ БССР, 1985. – 288 с.; Беларусія в печати XIX – начала XX столетия : библиогр. на иностранных языках. Ч. 1 / под ред. А. П. Грицкевича. – Минск : ГБЛ БССР, 1980. – 408 с.; Беларусія в печати XIX – начала XX столетия : библиогр. на иностранных яз. Ч. 2 / под ред. А. И. Мальдиса. – Минск : ГБЛ БССР, 1983. – 418 с.

6. Bibliografia Polska Karola Estreichera. T. XV: Katalogi. – Wyd. drugie. – Kraków : Uniwersytet Jagielloński ; Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. – 274 s.

7. Гісторыя беларускай кнігі. У 2 т. Т. 2. Кніжнасць новай Беларусі (XIX – XXI стст.) / М.В.Нікалаеў, Л. І. Доўнар, М. А. Лукоўская, Р. С. Матульскі ; навук. рэд. В. В. Антонаў, М. В. Нікалаеў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 436 с. : іл.

8. Рощина, Т.И. Проект "Radziviliana": проблемы и пути реализации / Т.И. Рощина // Программа ЮНЕСКО "Память мира": деятельность б-к, архивов, музеев по сохранению док. наследия: материалы междунар. конф., Минск, 30 нояб.–1 дек. 2006 г. / Нац. б-ка Беларуси; сост. Г.В. Киреева. – Минск, 2007. – С. 136–141.

9. Библиотека Хрептовичей [Электронный ресурс]: книжное собрание рода Хрептовичей / Нац. б-ка Беларуси, Нац. б-ка Украины им. В. И. Вернадского; сост.: Кирюхина Л. Г., Дубровина Л. А.; под науч. ред. Л. Г. Кирюхиной, Т. И. Рощиной. – Электрон. текстовые дан. – Минск : Национальная библиотека Беларуси, 2009. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM). – Загл. с этикетки диска.

10. Сапегіана: книжное собрание рода Сапег [Электронный ресурс] = Сапегіяна: кнігазбор роду Сапегаў / Национальная библиотека Беларуси, Российская национальная библиотека; составители: Л. Г. Кирюхина, К. В. Суша; под научной редакцией Н. В. Николаева, Т. И. Рощиной; авторы статей: Н. В. Николаев, Н. Н. Проневич. – Электронные текстовые, графические данные и программа (1,73 Мб). – Минск : Национальная библиотека Беларуси, 2011. – 1 электрон. опт. диск (DVD-ROM). – Загл. с этикетки контейнера.

11. Rudnicka, J. Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII / Jadwiga Rudnicka. – Warszawa, 1975. – 298, [9] s. – (Prace Instytutu Bibliograficznego BN ; № 9).

12. Paszkiewicz, U. Bibliografia inwentarzy i katalogów księgozbiorów polskich i założonych w Polsce do 1939 roku / Urszula Paszkiewicz. – Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1990. – Cz. 1: Księgozbiory instytucjonalne w układzie topograficznym. – 286 s.; Cz. 2: Księgozbiory prywatne w układzie abecedowym nazwisk właścicieli. – 204 s.

13. Paszkiewicz, U. Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej. Spis za lata 1553–1939 / Urszula Paszkiewicz. – Warszawa : Wydawnictwa DiG, 1996. – 96 s. – (Polskie dziedzictwo kulturalne. Seria B : Wspólne dziedzictwo).

14. Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej : Informator / red. nauk. Barbara Bieńkowska; oprac.: Urszula Paszkiewicz [i in.] – Poznań : Bogucki, 1998. – 800 s. – (Polskie dziedzictwo kulturalne. Seria B : Wspólne dziedzictwo).

15. Paszkiewicz, U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1510–1939) / Urszula Paszkiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 1998. – 260 s. – (Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria B : Wspólne dziedzictwo).

16. Paszkiewicz, U. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1 / Urszula Paszkiewicz. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2000. – 301 s. – (Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria B : Wspólne dziedzictwo).

17. Paszkiewicz, U. Inwentarze i katalogi bibliotek ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 2 / Urszula Paszkiewicz. – Poznań

: Bogucki ; Wydawnictwo Naukowe, 2006. – 636 s. – (Polskie Dziedzictwo Kulturalne. Seria B : Wspólne dziedzictwo).

18.Новицкая Л. Библиотечное дело в Белоруссии (XVI в. – 1917 г.) : библиогр. указатель. – Минск, 1982; Библиотечное дело в БССР : документы и материалы. Т.1-2. – Минск, 1978–1984. – Т.1: 1918-1941. – Т.2: 1941-1958; Асвета і педагагічная думка ў Беларусі: са старажытнасці да пачатку XX ст. : бібліягр. паказ. : у 2-х ч. / склад.: Сянькевіч Г.Р. і інш. – Мінск, 1995; Бібліятэчная справа на Беларусі : дакументы і матэрыялы. XIX – пач. XX ст. / склад. В.А. Рынкевіч. – Мінск, 2008.

19.Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1847. – Т.1. – № 115.

20.НГАБ. Ф. 797, воп. 2, спр. 1.

21.НГАБ. Ф. 797, воп. 2, спр. 2.

22.НГАБ. Ф. 797, воп. 2, спр. 3.

Табліца – 1 Тэматыка-відавы склад “Вопіса кніг бібліятэкі семінарыі, 1845г.”

Раздзелы	Вопіс бібліятэкі складзены ў 1845 г.												Каталог кніг, паступіўшых у бібліятэку з 1846г. па 1849 г., складзены ў 1850г.							Усяго	
	Бібліятэка старажытных моў	Бібліятэка Расійская	Бібліятэка Французская	Бібліятэка Нямецкая	Бібліятэка Польская	НОВЫХ МОЎ ДАПАМОЖНІКІ ГЕАГРАФІЧНЫЯ	(атласы, глобусы) ДАПАМОЖНІКІ	матэматычныя	Кабінет фізічны	адносяцца да духоўнай асветы	Часопісы і газеты	Усяго	Бібліятэка старажытных моў	Бібліятэка Расійская	Бібліятэка Французская	Кнігі, якія не адносяцца да духоўнай асветы	Бібліятэка Нямецкая	Бібліятэка Польская	Бібліятэка малавядомых новых моў		Усяго
Тэматыка																					
Багаслоўе	489	310	22	105	116	63	–	–	–	–	–	1105	3	18	9	–	4	5	2	41	114
Філасофія	90	90	1	26	3	–	–	–	–	–	–	210	–	10	–	–	–	–	–	10	220
Славеснасці	89	96	9	19	9	7	–	–	–	–	–	229	3	11	4	–	–	–	–	18	247
Матэматык	7	33	–	1	–	–	–	6	–	–	–	47	–	1	–	–	–	–	–	1	48
Гістарычн	95	194	4	12	25	–	–	–	–	–	–	330	–	33	–	–	–	–	–	33	363
Мовазнаўс	130	15	31	26	30	–	–	–	–	–	–	232	7	1	–	–	3	–	–	11	243
Грамадзянс	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23	–	23	–	–	–	–	–	–	–	–	23
Геаграфія	–	–	–	–	–	–	8	–	–	–	–	8	–	–	–	–	–	–	–	–	8
Медыцына	–	–	–	–	–	–	–	–	–	23	–	23	–	–	–	–	–	–	–	–	23
Хімія	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
Фізіка	–	–	–	–	–	–	–	–	14	–	–	14	–	–	–	–	–	–	–	–	14

Сельская гаспадарка	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56	-	56	-	-	-	9	-	-	-	9	65
Рознабаков	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	41	-	-	-	-	-	-	-	-	41
Усяго	900	738	67	189	183	70	8	6	14	103	41	2319	13	74	13	9	7	5	2	123	244

Лічбы адлюстроўваюць колькасць назваў у вопісе.

У складзе “Вопіса кніг бібліятэкі семінарыі, 1845” змешчаны яшчэ і “Каталог сапсаваных кніг, газет і часопісаў, якія не ўвайшлі ў вопіс бібліятэкі”, але ён мае іншы склад, таму ў табліцы ён не адлюстраваны (агульная колькасць назваў у рэестры – 155). У гэтым каталогу ёсць асобна вылучаныя рукапісныя кнігі (агульная колькасць назваў – 18).

Табліца – 2 Агульная колькасць кніг паводле “Вопіса кніг бібліятэкі семінарыі, без дат”

Раздзелы	Бібліятэка старажытных	Бібліятэка Расійская	Бібліятэка Французская	Бібліятэка Нямецкая	Бібліятэка Польская	Бібліятэка малавядомых	Дапаможнікі географічныя	Бібліятэка кніг, якія не адносяцца да духоўнай	Сапсаваныя кнігі лацінскія	Сапсаваныя кнігі расійскія	Рукапісныя кнігі лацінскія	Рукапісныя кнігі расійскія	Бібліятэка кніг, прысланых пасля пераўтварэння Мінскай	Усяго
Усяго	525	74	25	88	79	40	3	12	83	14	3	12	45	1003

Лічбы адлюстроўваюць колькасць экзэмпляраў у вопісе.

Табліца – 3 Месцы выдання кніг

Крыніцы Месцы	Вопіс кніг бібліятэкі семінарыі, 1827			Вопіс кніг бібліятэкі семінарыі, 1845 г.				Каталог кніг, паступіўшых у бібліятэку з 1846г. па 1849 г., складзены ў 1850г.			Усяг о
	Бібліятэ ка Расійска я	Бібліятэ ка Польская	Усяго	Бібліятэ ка Расійска я	Бібліятэ ка Польска я	Часопісы і газеты*	Усяг о	Бібліятэка Расійская	Бібліятэ ка Польска я	Усяго	
Санкт- Масква	265	–	265	557	2	23*	582	59	5	64	911
Кіеў	94	2	96	177	7	7*	191	38	–	38	325
Вільня	6	1	7	64	2	2*	68	7	–	7	82
Кракаў	–	21	21	1	38	–	39	–	–	–	60
Варшава	–	11	11	–	14	–	14	–	–	–	25
Люблін	–	4	4	1	14	–	15	–	–	–	19
Алэса	–	2	2	–	5	–	5	–	–	–	7
Казань	–	–	–	2	–	1*	3	1	–	1	4
Ліпск	–	–	0	3	–	1*	4	–	–	–	4
Львоў	–	3	3	–	1	–	1	–	–	–	4
Супрасль	–	–	–	–	4	–	4	–	–	–	4
Антвэрпен	–	–	–	–	4	–	4	–	–	–	4
Нясвіж	–	1	1	–	1	–	1	–	–	–	2
Жамайск	–	–	–	–	2	–	2	–	–	–	2
Пачаеў	–	1	1	–	1	–	1	–	–	–	2
Познань	–	–	–	–	2	–	2	–	–	–	2
Харкаў	–	–	–	2	–	–	2	–	–	–	2
Астрог	–	–	–	1	–	–	1	–	–	–	1
Брэст	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1
Мінск	–	–	–	–	–	–	–	1	–	1	1
Гланск	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1

Брунсберг	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1
Берлзічаў	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1
Кёнігсберг	–	–	–	–	1	–	1	–	–	–	1
Рэвель	–	–	–	–	–	1*	1	–	–	–	1
Без месца выдання	94	17	111	235	75	6*	316	18	–	18	445
Незразумелыя назвы	–	8	8	–	11	–	11	–	–	–	19
Усяго	459	71	530	1043	190	41*	1274	124	5	129	1933

Лічбы адлюстроўваюць колькасць экзэмпляраў у вопісе.

* Лічбы адлюстроўваюць колькасць назваў газет і часопісаў.